

СПІВВІДНОШЕННЯ ТРАДИЦІЙ ЗІ ЗВИЧАЯМИ ТА ЇХ ЗАПОБІЖНА РОЛЬ У ПРОФІЛАКТИЦІ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті висвітлено питання співвідношення традицій зі звичаями в теорії науки, визначено види традицій за критеріями класифікації та проаналізовано можливість використання останніх у запобіганні злочинності.

Ключові слова: традиція, звичай, правовий звичай, запобігання злочинності, антикриміногенна роль, криміногенна роль, культура, правоохоронні органи.

I. Вступ

Останнім часом гостра проблема існування злочинності хвилює багатьох вітчизняних учених, удосконалюються наявні та розробляються нові шляхи запобігання цьому негативному явищу, серед яких звертається увага на запобіжну роль традицій та звичаїв у профілактиці злочинів.

Ще зі стародавніх часів проблема традицій як елементу наступності поколінь привертала увагу мислителів. Майже до XIX ст. традиції та звичаї визначалися як ідеальні форми, а починаючи із 60-х рр. XX ст. традиція набуває статусу соціально-філософської категорії.

Традиції та звичаї є універсальними категоріями, вони втілюються, виконують свої функції як на матеріальному, так і духовному рівнях життя людини і є предметом вивчення різних галузей знань: культурології, соціології, філософії, етнографії, юриспруденції тощо.

Так, вивченню традицій у своїх працях приділяли й приділяють увагу вітчизняні й зарубіжні вчені І. Андрющенко, С. Арутюнов, Л. Васильєв, А. Власкін, В. Власова, Г. Гадамер, В. Дільтей, М. Каган, Ю. Левада, В. Малахов, Е. Маркарян, В. Плахов, Г. Салтиков, А. Спіркін, І. Суханов, Д. Угринович, К. Чистова ін.

Крім названих учених, питанню традицій і звичаїв приділяють увагу й відомі правознавці, серед яких є дослідник теорії та історії права Д.О. Вовк, Ю.П. Лобода, Ю.М. Оборотов, С.С. Павлов та ін., питанням традицій і звичаїв кримінально-правової та кримінологічної науки займаються, зокрема, Н.В. Кабакова, Є.О. Кириллов, Д.А. Курбанова, С.Я. Лебедев.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення поняття традиції та звичаю, з'ясування спільного й відмінного між цими категоріями, визначення

видів традицій і звичаїв та їх ролі у кримінальному праві та кримінології.

III. Результати

Традиції і звичаї вивчаються багатьма науками, тому в нашому випадку використаємо досягнення інших наук з метою узагальнення існуючого досвіду.

Для того, щоб з'ясувати, які саме традиції і звичаї можуть допомогти у запобіганні злочинності, варто з'ясувати, як відрізнити традиції від звичаїв та які види серед них виділяють.

У різних джерелах традиції і звичаї співвідносяться по-різному. Деякі автори ототожнюють ці поняття, деякі вважають, що вони різняться між собою, інші – виражають значення традиції через звичаї. Для того, щоб визначити роль та значення традицій і звичаїв у системі заходів запобігання злочинності, необхідно розібратися з поняттями цих категорій.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає традицію як досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління; звичай тлумачиться як загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті якого-небудь народу, суспільної групи, колективу і т.ін. [2, с. 352, 1260]. У словнику-довіднику з культурології зазначено, що як традиції виступають окремі звичаї [10, с. 185]. Н.Є. Толкачова під традицією розуміє соціальну норму, якій властива трансцендентальна регулятивна дія на суспільні відносини й поведінку людей, це наслідок більш високого ступеня розвитку суспільства, ніж звичай [12, с. 20]. Ю.М. Оборотов під традицією розуміє загальний родовий досвід культури, що набув стійкого характеру, закріплений у певних стереотипах і правилах культурної діяльності [5, с. 100].

Можна зробити висновок, що поняття традиції трактується через поняття звичаю, отже, поняття традиції є ширшим, ніж звичай.

В.Д. Плахов звертає увагу на те, що в результаті історичного розвитку суспільства

сфера дії звичаїв звужується, тоді як традицій – стає ширшою, а точніше – розширюється сфера суспільного життя, на яку в результаті семантичної обмеженості поняття “звичай” не може бути розповсюджений [8, с. 18]. На думку І.В. Суханова, звичай, на відміну від традиції, завжди дає детальний припис вчинку в конкретній ситуації і разом з тим не пред’являє вимог до духовних якостей людини [11, с. 8]. Традиції передаються від покоління до покоління і стосуються всіх сфер життєдіяльності людей (сімейні, виробничі, побутові, духовні, трудові тощо), звичай же входить до традицій, є більш вузьким поняттям і представляє собою уявлення, стереотипи про моральні цінності [13]. Традиція, на відміну від звичаю, є універсальною, придатною для всіх випадків, на які не поширюється звичай. До того ж, звичай не здатний змінюватися, структурно перебудовуватися, збагачуватися так само швидко, як традиція [5, с. 100].

Як бачимо, традиції і звичаї – це різні категорії, кожна з яких має своє функціональне навантаження, але вони мають і спільні функції: виконують спільну соціальну функцію, а саме, слугують засобом стабілізації затверджених у суспільстві відносин і здійснюють відтворення цих відносин у житті нових поколінь [11, с. 10]. Варто нагадати й про різницю між традиціями і звичаями та юридичними нормами, якщо традиції викликаються до життя як соціальними, так і не-соціальними причинами (що є їх специфічною особливістю), то державне законодавство породжується виключно соціальними силами і, перш за все, класовою боротьбою [8, с. 116].

Сила традиції та звичаю на відміну від юридичної норми може полягати в тому, що юридична норма підтримується державним примусом, тоді як традиції та звичаї можуть підтримуватися авторитетом інших суб’єктивних модифікацій.

Традиції та звичаї важко виявити, адже на відміну від юридичних норм, вони не мають чітко вираженого характеру, не вказують на конкретних суб’єктів відносин, не містять чітких просторових і часових меж, вони, навпаки, настільки переплелися з системою суспільних відносин, що іноді людина просто не усвідомлює, що діє під впливом традиції.

Традиції та звичаї можуть виступати як детермінантами злочинності, так і засобами запобігання їй, як слушно зазначає С.Я. Лебедев, кримінологію цікавлять традиції та звичаї у тій якості, в якій вони впливають на формування злочинної поведінки, або стримують цей процес [4, с. 33–34].

Для з’ясування значення традицій і звичаїв у запобіганні злочинності варто розібратися з їх видами. У літературі зазнача-

ється, що “правовий звичай, тобто звичай, застосування якого забезпечується санкцією держави, варто відрізнити від звичаю, що представляє собою моральну норму, релігійне правило тощо” [9, с. 27]. Погоджуючись з цією думкою, пропонуємо розглядати звичай у двох положеннях, по-перше, як правовий звичай, забезпечений санкцією держави, що дійшов до нас із звичаєвого права, першим кодифікованим актом якого вважається Руська Правда, по-друге, як моральна норма, тобто чітко регламентоване правило поведінки, що забезпечується силою суспільної думки, виконує виховну роль, має естетичний зміст і загальнолюдський характер.

Вивчення традицій може відбуватися на двох рівнях: теоретичному й емпіричному, який засновується на таких методах пізнання, як спостереження, опис і систематизація.

У першу чергу, для подальшого з’ясування можливості використання традицій та звичаїв у запобіжній діяльності, зазначимо, що традиції залежно від оціночно-змістовного аспекту поділяють на негативні й позитивні [4, с. 34]. Позитивні мають антикриміногенний потенціал, негативні, навпаки, сприяють вчиненню злочинів. Розглянемо саме позитивні традиції та звичаї, адже нас цікавить запобіжна роль останніх, але варто одразу зазначити, що в різних суспільствах одні й ті самі традиції можуть розглядатися як позитивними, так і негативними. Так, релігійні традиції можуть виконувати негативну роль, оскільки слугують детермінантом міжетнічних, міжконфесійних конфліктів, підтвердженням слугує кримінально-правова заборона вчинення злочинів з мотивів релігійної нетерпимості, але ми пропонуємо досліджувати позитивну роль традицій і звичаїв.

Традиції носять класовий характер у класовому суспільстві, тому в кожному класі існують свої традиції та звичаї, які можуть бути протилежними й суперечливими, та сприйматися цими класами або відхилитися. У літературі можна зустріти такі види традицій, як правові, релігійні, трудові, сімейно-побутові, патріотичні, духовні, культурні, народні, виховні, духовно-релігійні, кримінальні тощо. Варто наголосити, що ці види можна виділити залежно від сфери дії цих традицій. Кожна з названих традицій може мати свої підвиди за різними критеріями, так, серед релігійних за основними видами світових релігій можна виділити християнські, ісламські, буддистські та іудейські традиції. Ю.М. Оборотов звертає увагу на розрізнення в культурі великої та малої традиції. До великої традиції належать знання, вчення, філософія й естетичні принципи, підтримувані духовною елітою. Велика традиція свідомо культивується, систематизується й передається, вона є синонімом високої культури. Мала традиція включає пе-

рекази, вірування, народну мудрість і образотворчі засоби, використовувані народом. Вона є синонімом повсякденної культури, не піддана продуманим змінам і не передається спеціальними способами [5, с. 26].

Вивченням правових традицій займаються правознавці, як уже зазначалося, традиції є предметом досліджень науковців з теорії та філософії права, при цьому не звертаючи уваги на численні дослідження з цієї теми одноставної думки щодо визначення поняття правової традиції не існує, як справедливо зазначає Д. Вовк, наведені думки демонструють, поперше, достатню складність теоретичного визначення правової традиції як правового феномену або ж, принаймні, можливість існування різних варіантів такого визначення, а також велику абстрактність, схематичність і навіть метафоричність спроб запропонувати таке визначення, а по-друге, доводять, що правова традиція не усвідомлюється як певна сутність, її осмислення може бути сутнісним тільки стосовно конкретної традиції, коли здійснюється аналіз джерел такої традиції та її ролі у правовій системі та її елементах [3, с. 13].

С.С. Павлов зазначає, що правова традиція є складною правовою конструкцією і враховує поєднання способів розуміння правових традицій у рамках культурологічної та соціологічної концепцій [7, с. 7]. Він також звертає увагу, що правова традиція може розглядатися як категорія юриспруденції, феномен правової культури й елемент правової системи [7, с. 5]. Вважаємо, що запобіжну роль правової традиції варто висвітлити з боку цих трьох аспектів, оскільки як феномен правової культури правова традиція розглядається відповідно до культурологічної концепції і відображає тісну взаємодію з правосвідомістю та правовим менталітетом [7, с. 5].

Оскільки кримінологія як соціально-правова наука використовує дослідження багатьох неюридичних наук, автори припустили можливість не обмежуватися лише правовими традиціями в запобіганні злочинності, а звернути увагу й на інші традиції, які здебільшого були предметом дослідження істориків, культурологів, філософів, етнографів тощо, і дослідити їх потенційну роль у профілактиці злочинності, адже вони можуть відігравати не менш стримуючу роль у вчиненні злочинів і мати великий позитивний, моральний потенціал. Так, серед них можна виділити релігійні традиції, народні традиції, С.Я. Лебедев пропонує використовувати професійні традиції правоохоронної системи [4, с. 238].

К.В. Чистов пропонує традицію розглядати як механізм дії феномену, яким виступає культура. Він зазначає, що ці два поняття доповнюють один одного [14, с. 108]. Враховуючи цю думку, зазначимо, оскільки традиції виступають як механізм дії культури, при визна-

ченні традицій у системі заходів запобігання злочинності варто звернути увагу на те, в якій культурній площині існує певна система заходів. Так, якщо в якості традицій запобігання злочинності розглядати професійну діяльність представників органів внутрішніх справ, то тут варто звернути увагу на саму культуру представників влади, адже запобігати й попереджати негативні прояви можуть високо моральні люди, система цінностей яких узгоджується з нормами моралі та права.

IV. Висновки

Традиції та звичаї є універсальними категоріями, які різняться між собою, але виконують і спільні функції. Поняття традиції є більш змістовним, ніж поняття звичаю, адже традиція, на відміну від звичаю, який здебільшого виступає як норма поведінки, стосується всіх сфер життєдіяльності людей, здатний змінюватися, структурно перебудовуватися та збагачуватися.

Традиції та звичаї існують з давніх часів, підтримуються силою суспільної думки та передають культурні, моральні, духовні, релігійні цінності від покоління до покоління. Їх можна використовувати у запобіганні злочинності, при цьому не обмежуватися конкретним видом, адже будь-який звичай чи традиція на різних стадіях чи сферах життєдіяльності можуть виконувати запобіжну чи стримувальну функцію.

Список використаної літератури

1. Андрищенко І.А. Становление традиции как социально-философской категории / И.А. Андрищенко // Культура народов Причерноморья. – 1998. – № 5. – С. 336–340.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. : В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
3. Вовк Д.О. Християнська правова традиція як категорія теорії права / Д.О. Вовк. – Х. : Юрайт, 2013. – 64 с.
4. Лебедев С.Я. Традиции и обычаи в системе криминологической детерминации. (Теоретические и методологические основы исследования): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / С.Я. Лебедев. – М., 1995. – 300 с.
5. Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ю.М. Оборотов. – О., 2003. – 379 с.
6. Павлов С.С. Категоріальна характеристика традицій в ідеальному вимірі права / С.С. Павлов // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 65. – С. 232–238.
7. Павлов С.С. Правові традиції України : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С.С. Павлов. – О., 2010. – 25 с.
8. Плахов В.Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследо-

- вання / В.Д. Плахов. – М.: Мысль, 1982. – 220 с.
9. Правовий звичай як джерело українського права IX-XIX ст. / [за ред. І.Б. Усенка]. – К.: Наукова думка, 2006. – 279 с.
 10. Культурологія: словник-довідник / [упор.: А.Л. Сокульський]. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2006. – 292 с.
 11. Суханов І.В. Обычаи, традиции в преемственности поколений / И.В. Суханов. – М.: Политиздат, 1976. – 216 с.
 12. Толкачова Н.Є. Деякі аспекти співвідношення звичаю, традиції та права / Н.Є. Толкачова // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка: сер. Юридичні науки. – 2002. – 45–48. – С. 20–22.
 13. Цаллаев Х.К. Традиции и обычаи осетин [Электронный ресурс] / Х.К. Цаллаев. – Владикавказ: Ир., 1993. – Режим доступа: <http://fandag.ru/publ/14-1-0-58>.
 14. Чистов К.В. Народные традиции и фольклор. Очерки теории / К.В. Чистов. – Ленинград: Наука, 1986. – 304 с.
 15. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [упор. В.Г. Гончаренко]. – К.: Либідь, 2004. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2013.

Босак Е.С. Соотношение традиций и обычаев и их предупредительная роль в профилактике преступности

В статье раскрыт вопрос соотношения традиций и обычаев в теории науки, определены виды традиций по критериям классификации и проанализирована возможность использования последних в предупреждении преступности.

Ключевые слова: традиция, обычай, правовой обычай, предупреждение преступности, антикриминогенная роль, криминогенная роль, культура, правоохранительные органы.

Bosak K. Relation of traditions and customs and preventive role in crime prevention

Recently, the acute problem of the existence of crime worries many local scientists, existing and developing new ways to prevent this negative phenomenon are improved, including drawing attention to the preventive role of customs and traditions in the prevention of crime.

This article deals with the concept of tradition and custom. In an analysis of the various definitions of these categories it is concluded that the tradition is interpreted through the concept of custom, tradition is therefore broader than the definition of custom.

The article states that these categories are different, but perform common social functions, including serving means of stabilizing the approved society relations and implement these relationships play in the lives of the new generations.

Attention is drawn to the difference between the traditions and customs of the legal norms. They are supported by state coercion, while the traditions and customs are supported by other subjective authority versions.

Emphasis on crime and anticriminal role of traditions and customs, as the latter can act as determinants of crime and means of preventing it.

This article discusses some kinds of traditions and customs. It is proposed to consider the custom in terms of two provisions, first as a legal custom, provided the sanction of the state, has come down to us from the common law, the first of which is Russkaya Pravda, and secondly, as a moral norm is strictly regulated by a rule of conduct that is provided by the power of public opinion, serves an educational role, has aesthetic sense and human nature. It is noted that the study of traditions can take place at two levels: theoretical and empirical, which is based on the knowledge of such methods as observation, description and systematization.

Criminology as social science and legal research uses many non-legal science, as the study of the role of protective customs and traditions in the prevention of crime can not be limited to legal traditions, and pay attention to those that were the subject of investigation of historians, culture experts, philosophers, anthropologists, etc. and may also perform anticriminal role.

Key words: traditions, customs, legal customs, crime prevention, anticriminal role, criminal role, culture, law enforcement.